

УДК 631.11:334

Габуєва О.М.

*магістр факультету менеджменту
Миколаївського національного аграрного університету*

Іваненко Т.Я.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління виробництвом
та інноваційної діяльності підприємств
Миколаївського національного аграрного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто в динаміці кількість фермерських господарств Миколаївської та сусідніх областей. За три останні роки проаналізовано розміри землекористування фермерських господарств області; досліджено наявність та забезпеченість працівниками, технікою; розглянуто зміни в обсягах виробництва основних видів аграрної продукції, зазначені їх основні причини. Висвітлені перешкоди функціонування фермерських господарств та пріоритетні напрями їх подальшого розвитку.

Ключові слова: фермерські господарства, область, розвиток, ресурси, продукція, перешкоди, перспективи.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено в динамике количество фермерских хозяйств Николаевской и соседних областей. За три последних года проанализированы размеры землепользования фермерских хозяйств области; исследовано наличие и обеспеченность работниками, техникой; рассмотрены изменения в объемах производства основных видов аграрной продукции, отмечены их основные причины. Освещены препятствия функционирования фермерских хозяйств и приоритетные направления их последующего развития.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, область, развитие, ресурсы, продукция, препятствия, перспективы.

ANNOTATION

The amount of farms of Mykolayiv and nearby areas is considered in the article in a dynamics. For three last years the sizes of land-tenure of farms of area are analyzed; investigational presence and material well-being workers, by a technique; changes are considered in volumes productions of basic types of agrarian products, marked them principal reasons. Obstacles of functioning of farms and priority directions them subsequent development are specified.

Key words: farms, area, development, resources, products, obstacles, prospects.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання аграрний сектор України представлений різними формами, серед яких однією із прибуткових, перспективних, найпоширеніших є фермерські господарства. Вони сприяють забезпеченню продовольчої безпеки, створюють додаткові робочі місця, а також збільшують обсяги грошових надходжень до місцевих бюджетів.

Постає завдання вивчення діяльності фермерських господарств, особливостей їхнього функціонування в різних регіонах за нинішніх складних економічних та політичних умов господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективного функціонування фермерських господарств присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних учених-економістів: М. Беккера, П.Т. Саблука, О.В. Чайнова,

Ю.О. Лупенка, Л.В. Корнілова, Т.М. Мараховської, О. Маслака, А. Голубева, В.А. Табінського, Є.О. Колесник, І.С. Сіліної та інших. У сучасних умовах підвищення ефективності виробничої діяльності фермерських господарств потребує проведення повного аналізу їхнього функціонування та визначення перспектив розвитку.

Формулювання цілей статті. Питання функціонування та розвитку фермерських господарств та основних його проблем повинно передусім досліджуватися на регіональному рівні. Отже, метою дослідження є аналіз сучасного стану, особливостей функціонування та тенденцій подальшого розвитку фермерських господарств Миколаївської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фермерські господарства належать до дрібнотоварних виробників продукції. Основною метою їхньої діяльності є забезпечення власних потреб у сільськогосподарській продукції і продовольстві та продаж їх надлишків [1, с. 113].

Нині фермерське господарство є основою ефективного функціонування сільського господарства у розвинутих країнах світу. Його переваги над іншими формами господарювання полягають у тому, що у них основний мотив трудової активності виявляється у результатах ефективного господарювання, що ставить перед ними завдання раціонального використання наявних ресурсів з урахуванням місцевих природно-економічних умов.

Фермерські господарства виконують важливу соціальну функцію, вони мають більші розміри земель у користуванні, більшу кількість працівників та вищий рівень інтенсифікації. Це дає їм можливість постійно вдосконалювати технологію та розширювати асортимент виробництва й ефективніше вести своє виробництво [2, с. 61].

Загрозами для розвитку фермерських господарств є швидкий процес створення надвеликих формувань холдингового типу, які зумовлюють високий рівень конкуренції як на ринках сільгосппродукції, так і на ринках земельних ділянок. Ці та інші чинники посилюють потребу фермерів у створенні нових механізмів захисту [1, с. 111].

У 2018 році Мінагрополітики запланував спрямувати 1 млрд грн на програму підтримки фермерства, а також упровадити процес спро-

щення процедури реєстрації, облікової та податкової систем для фермерів, що дасть змогу збільшити їх кількість та забезпечити ефективність їхнього розвитку.

Станом на 01.01.2018 р. в Україні налічувалося 45 035 фермерських господарств, тоді як на аналогічний період минулого року їх було 44 409. Тобто протягом 2017 року кількість фермерських господарств у нашій країні зросла на 2% і становить понад 70% загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. Найбільша їх кількість налічується у Запорізькій, Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській, Херсонській, Кіровоградській областях. А найменша – у Рівненській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Чернігівській областях [3, с. 171].

Перші фермерські господарства у Миколаївській області стали виникати з 1990 р. за рішеннями місцевих органів влади і за відсутності для цього законодавчої бази. Юридична можливість організації таких господарств стала можливою з прийняттям Закону України від 20.12.1991 р. «Про селянське (фермерське) господарство».

У результаті цього на Миколаївщині розпочалося стрімке зростання кількості фермерських господарств. Проте така тенденція зберігалася недовго.

У 2017 р. порівняно з 2000 р. у трьох сусідніх областях півдня України кількість фермерських господарств зменшилася: в Одеській – на 18%, у Миколаївській – на 20%, у Херсонській – на 31%, проте у Кіровоградській області зросла на 17% (рис. 1).

За два останні роки в усіх чотирьох областях відбулося збільшення їхньої кількості. За 2000–2017 рр. серед сусідніх областей за кількістю фермерських господарств Миколаївська область посіла друге місце, на першому ж місці – Одеська область. У 2017 році кількість таких господарств Миколаївської області лише на 15% була меншою, ніж в Одеській, і на 31% більшою, ніж у Кіровоградській області.

У Миколаївській області за досліджуваний період у 2010 році була найбільша кількість фермерських господарств (4555 одиниць), що на 34% більше, ніж у 2017 р., а найменша кількість господарств – у 2016 р. (3373 одиниць), що на 0,5% менше, ніж у 2017 р.

У Миколаївській області у 2017 р. налічувалося 3970 підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, із них 85,4% фермерські господарства, тоді як у 2015 р. їх було 4087 підприємств, з них 93,7% фермерські (табл. 1). За три роки частка сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі сільгоспугідь області зросла від 17,6 до 18,1%. У 2017 році за 3389 фермерськими господарствами області було закріплено 364 326 га сільгоспугідь, зокрема 98,4% з них становить рілля, хоча у 2015 році кількість господарств було вищою, проте площа сільгоспугідь, закріплених за ними, була меншою (353 843 га), а рівень розораності при цьому був 98,4%. Це свідчить про високий рівень розораності сільгоспугідь, а отже, нерациональне землекористування. Така діяльність може привести насамперед до зниження родючості ґрунту, до вітрової і водної ерозії і, як наслідок, до істотного зниження врожайності сільгоспкультур.

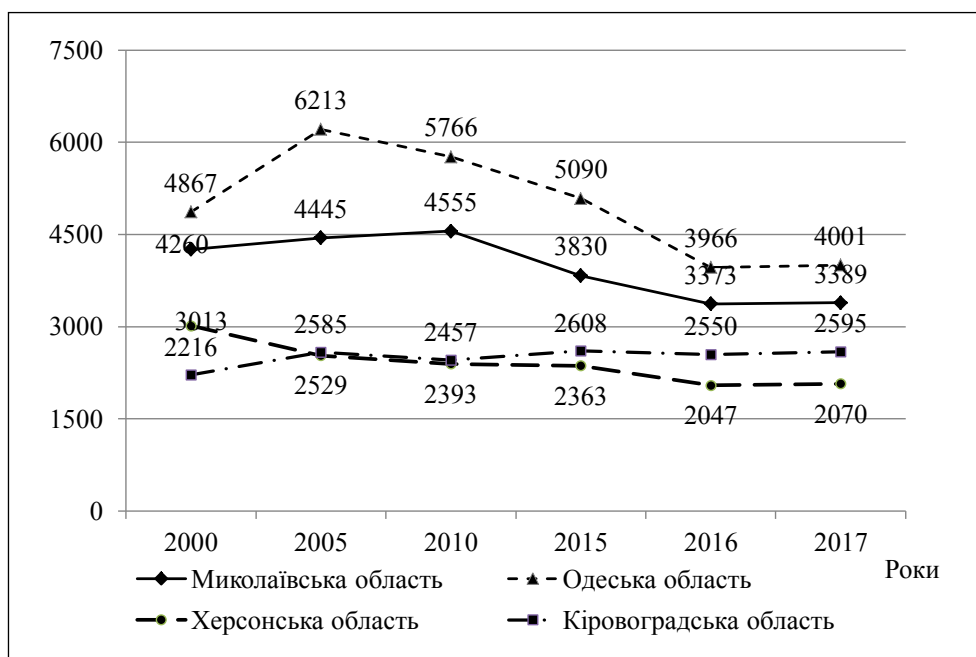

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств у південних областях України

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [3, с. 172]

Таблиця 1

Динаміка розвитку фермерських господарств Миколаївщини

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р.
Кількість сільгоспідприємств, од.	4087	4040	3970	97,1
з них фермерські господарства	3830	3373	3389	88,5
Площа сільгоспугідь сільгоспідприємств, тис. га	2006,0	2006,0	2005,8	99,9
– у користуванні фермерських господарств	353,8	352,2	364,3	103,0
– з них рілля	348,1	345,9	358,3	102,9
В розрахунку на 1 фермерське господарство, га:				
– сільгоспугідь	92,4	104,7	107,5	116,3
– рілля	90,9	102,6	105,7	116,3

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Миколаївській області [4, с. 35–38]

Таблиця 2

Динаміка чисельності працівників фермерських господарств Миколаївської області

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р.
Загальна чисельність працівників – усього, осіб	7518	7698	7328	97,5
з них:				
– члени фермерського господарства	4210	4003	4059	96,4
– наймані працівники	3308	3695	3269	98,8

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Миколаївській області [4, с. 22]

Загальна площа землекористування фермерських господарств за 2015–2017 рр. збільшилась на 3%. У 2017 році на одне господарство припадало в середньому 107,5 га сільськогосподарських угідь та 105,7 га рілля, тоді як у 2015 році – відповідно 92,4 га та 90,9 га. Отже, площа як сільгоспугідь, так і рілля в розрахунку на 1 фермерське господарство області має чітку динаміку до збільшення. Показники кількості і розмірів землекористування фермерських господарств Миколаївщини – одні з найвищих у всьому південно-степовому регіоні України, що пояснюється великими розмірами сільгоспугідь в області та відповідним дефіцитом робочої сили [2, с. 60].

Особливе місце серед показників розвитку фермерських господарств посідає наявність та забезпеченість виробничими ресурсами. У зв'язку з цим необхідно постійно зміцнювати матеріально-технічну базу, удосконалювати технологію виробництва, раціонально використовувати машинно-тракторний парк, здійснювати правильний вибір ефективних форм кооперації та розподілу праці, залучати кваліфікованих працівників [5].

За останні три роки чисельність працівників у фермерських господарствах області потрохи скорочується (табл. 2).

Це насамперед пояснюється зменшенням кількості фермерських господарств. У 2017 році чисельність їхніх працівників налічувала 7328 осіб, що на 2,5% менше, ніж у 2015 році. Ця зміна відбулася за рахунок поступового скорочення чисельності членів фермерських господарств (на 3,6%), що мало би сприяти створенню робочих місць для найманих працівників, проте і їхня чисельність за три останні роки зменшилась на

1,2%. Загалом фермерські господарства дають змогу працевлаштуватися сільським мешканцям і відіграють важливу роль у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Одну з головних перешкод на шляху до сталого розвитку фермерства становить недостатня кількість технічних засобів та їх зношений стан. Саме від технічної забезпеченості значною мірою залежить дотримання наявних і впровадження прогресивніших технологій [1, с. 112].

Аналіз наявності і забезпеченості фермерських господарств Миколаївщини сільськогосподарською технікою свідчить про переважну тенденцію до покращення (табл. 3). За три роки кількість і тракторів, і зернозбиральних комбайнів зросла відповідно на 5% і 18%, лише кількість сівалок зменшилась майже на 1%. У 2017 році порівняно з 2015 роком у розрахунку на одне фермерське господарство кількість зернозбиральних комбайнів збільшилась на 33,3%, тракторів – на 19%, сівалок – майже на 12%.

У розрахунку на 100 га сільгоспугідь кількість як тракторів, так і зернозбиральних комбайнів збільшилась відповідно майже на 2% та 16%, проте сівалок – зменшилась на 4,4%, що відбулося за рахунок кількісних змін у розмірі сільгоспугідь. З огляду на вищезазначені обставини, у 2017 році фермерські господарства області виробили 13,7% вартості валової продукції сільськогосподарства Миколаївщини, що на 0,5% більше, ніж у 2015 р. [4, с. 32].

Сучасна спеціалізація фермерських господарств області має виражену спрямованість на виробництво зерна та насіння соняшнику як найбільш ліквідних і рентабельних культур. За такої структури неможливо знайти кращих

Таблиця 3

**Наявність та забезпеченість сільськогосподарською технікою
фермерських господарств Миколаївської області, шт.**

Види техніки	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р.
Трактори	2222	2386	2331	104,9
Зернозбиральні комбайни	469	603	553	117,9
Сівалки	1591	1531	1576	99,1
На одне господарство				
Трактори	0,58	0,71	0,69	119,0
Зернозбиральні комбайни	0,12	0,18	0,16	133,3
Сівалки	0,42	0,45	0,47	111,9
На 100 га сільськогосподарських угідь				
Трактори	0,63	0,68	0,64	101,6
Зернозбиральні комбайни	0,13	0,17	0,15	115,4
Сівалки	0,45	0,44	0,43	95,6

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Миколаївській області [4, с. 150]

Таблиця 4

**Динаміка виробництва основних видів сільгосппродукції
у фермерських господарствах Миколаївської області**

Види продукції	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р.
Валовий збір, тис. т:				
– зернових та зернобобових культур	472,7	541,4	487,1	103,0
– соняшнику	212,2	255,5	195,5	92,1
– картоплі	2,4	2,9	2,6	108,3
– овочів	30,3	30,1	30,4	100,3
– плодів та ягід	0,4	0,7	0,1	25,0
– винограду	1,0	0,2	0,6	60,0
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	0,3	0,2	0,2	66,7
Молоко, тис. т	3,0	2,6	3,0	100,0
Яйця, млн шт.	0,3	0,2	0,3	100,0
Вовна, т	6	2	6	100,0

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Миколаївській області [4, с. 102, 128]

попередників для озимої пшениці, а також уникнути повторних посівів зернових. Соняшник розміщується з періодом повернення через 3–4 роки на попередню площу, що недопустимо з огляду на рекомендовану агротехніку.

У 2017 р. порівняно з 2015 р. серед основних видів сільгосппродукції (табл. 4) у фермерських господарствах Миколаївщини простежується тенденція переважного збільшення обсягів їх виробництва: зерна – на 3%, картоплі – на 8,3%, овочів – на 0,3%. Проте за ці три роки зменшилися обсяги виробництва соняшнику: у 2017 р. порівняно з 2015 р. – на 8%, а порівняно з 2016 р. – на 23,5%. За два останні роки значно зросли обсяги виробництва продукції тваринництва: молока – на 15,4%, яєць – на 50%, вовни – втричі.

Недосконалістю структури посівних площ пояснюється різниця в урожайності основних культур між фермерськими господарствами та господарствами інших категорій в основному на користь останніх. Зокрема, статистичні дані урожайності сільгоспкультур у фермерських господарствах доводять достовірне зниження

врожайності зернових культур та соняшнику і менш суттєву різницю за іншими культурами.

У 2017 році фермерськими господарствами Миколаївщини було вироблено 18,2% зерна, 22,3% соняшнику, 1,4% картоплі, 5,5% овочів, 0,4% плодів та ягід від загального обсягу виробництва всіх фермерських господарств України. Щодо галузі тваринництва, то за даними на кінець 2017 року лише 46 фермерських господарств області спеціалізувалися на виробництві продукції тваринництва. Через незначну частку поголів'я худоби і птиці та їх поступове скорочення у фермерських господарствах у середньому за три роки було вироблено м'яса всіх видів худоби та птиці 0,23 тис. т, молока – 3 тис. т, яєць – 0,3 млн. штук, вовни – 5 т, що становить 1% виробленої продукції тваринництва у Миколаївській області загалом [3, с. 100, 158; 4, с. 128].

Основними причинами, що стримують розвиток фермерських господарств, є: низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що приводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких

доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури; низька рентабельність та конкурентоспроможність цих господарств на ринках збуту сільгосппродукції; низький рівень можливостей щодо залучення фінансових ресурсів та інвестицій для функціонування і розвитку; неможливість залучення земельних ресурсів для іпотечного кредитування; низький рівень технічного та технологічного забезпечення; неможливість набуття у власність земель, які перебувають у користуванні; низький рівень конкурентоспроможності з питання можливості підвищення розміру пропонованої орендної плати за використання земельних ділянок сільгосппризначення порівняно з великими аграрними товаровиробниками; значні втрати продукції внаслідок недосконалої системи логістики та інфраструктури аграрного ринку; непоінформованість значної частини фермерів про кон'юнктуру ринків та умов ведення бізнесу в галузі, орієнтація на реалізацію вирощеної сировини та відсутність можливостей і умов виробництва готової продукції [5; 1, с. 114].

Пріоритетними напрямками розвитку фермерських господарств як Миколаївщини, так і України загалом має бути вирощування овочів, фруктів, ягід, картоплі, «нішевих» культур олійної та зернової груп. При цьому з виробництва традиційної продукції необхідно перейти на органічну продукцію. Це те, що не зможе зробити великі аграрні компанії, з огляду на масштаби їх виробництва, проте найбільше підходить дрібнотоварним виробникам продукції. Перехід фермерських господарств до овочевої і фруктової спеціалізації потребує капіталовкладень у розвиток відповідної інфраструктури. Це насамперед складське господарство та формування системи оптових селянських ринків, які необхідні для збереження врожаю та в разі потреби його швидкої реалізації, оскільки зберігати врожай, частково перезволожений через дощі, необхідно в спеціальних овочеховищах, які допоможуть зберегти якість продукції та мінімізувати коливання цін упродовж року. Таким чином, необхідна розбудова складського господарства та розвиток заготівельно-збутової мережі через кооперацію фермерів. Більшість вирощеної товарної продукції не знаходить покупців через відсутність можливості її продажу. До того ж, не всі виробники мають умови для тривалого її зберігання, тому багато продукції просто псується. Створення власних кооперативів виробників із подальшим продажем продукції через оптово-продовольчі ринки, мережі супермаркетів, громадського харчування є бажаним результатом у розбудові сучасної ринкової заготівельно-збутової мережі. Такі кооперативи позитивно впливатимуть на формування цін та у результаті збільшать доходи і підвищать ефективність діяльності фермерських господарств [5].

Незважаючи на певне відставання від сільгосп підприємств, фермерські господарства мають розвиватися у напрямі збільшення розмірів землекористування або кооперування у забезпе-

ченні технічними засобами за обов'язкового розвитку овочівництва та тваринництва. Пріоритетним напрямом державної аграрної політики має стати підтримка фермерських господарств шляхом надання їм особливого режиму оподаткування та пільгового кредитування [2, с. 62].

Висновки. Фермерські господарства Миколаївщини мають усі передумови для розвитку, який залежить від політичної та економічної стабільності як регіону, так і країни. Їхній стратегічний розвиток повинен бути орієнтований не лише на збільшення обсягів виробництва, а й на підвищення якості продукції за оптимальних затрат на її виробництво, що забезпечить високий рівень ефективності їхньої виробничої діяльності та конкурентоспроможності на внутрішніх ринках. Останні два роки не дають підстав для оптимізму. Отже, для сталого розвитку фермерства необхідні суттєві зміни у вітчизняному законодавстві та дієва державна підтримка, оскільки у розвинених країнах світу дрібним господарствам надаються державні дотації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Табінський В.А. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. Молодий вчений. 2016. № 6 (33). С. 111–115.
2. Голубев А. Фермерські господарства України: тенденції розвитку та економіко-соціальна сутність. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 1. С. 58–63.
3. Сільське господарство України у 2017 р.: стат. зб./ Державна служба статистики України. Київ, 2018. 245 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.html (дата звернення 26 жовтня 2018).
4. Сільське господарство Миколаївської області у 2017 році: стат. зб./ Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Миколаївській області. Миколаїв, 2018. 218 с.
5. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні. Агробізнес Сьогодні. Листопад 2015. № 21 (316). URL: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html> (дата звернення 24 листопада 2018).

REFERENCES:

1. Tabensky, V.A., Kolesnik, E.A. and Silina, I.S. (2016), "Analysis of the state farms in Ukraine", *Young Scientist*, vol. 6(33), pp. 111–115.
2. Holubyev, A. (2017), "Farms in Ukraine: trends of development, economic and social nature", *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, no. 1, pp. 58–63.
3. State Service of Statistics of Ukraine (2018), "Agriculture in Ukraine. Statistical Yearbook 2017", [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.html (Accessed 27 October 2018).
4. Holovne upravlinnia statystyky u Mykolaivskii oblasti (2018), "Sil'ske hospodarstvo Mykolaivskii oblasti u 2017 rotsi", *Statyst. Zbirnyk, Mykolaiv*, p. 218.
5. Maslak, O. (2015), "Problems and prospects of farming in Ukraine", *Ahrobiznes Sohodni*, [Online], vol. 21 (316), no. November, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html> (Accessed 24 November 2018).

Habuieva O.M.
*Master, Faculty of Management,
Mykolaiv National Agrarian University*

Ivanenko T.Ya.
*Candidate of Economics Sciences,
Senior Lecturer at Department of Production Organisation
and Innovative Activities of Enterprises,
Mykolaiv National Agrarian University*

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF FARMS OF MYKOLAIV REGION

Farms are instrumental in providing food safety, creating additional workplaces, and increasing the volumes of money receipts to the local budgets. Their majority is counted in Zaporizhzhia, Odesa, Mykolaiv, Dnipropetrovsk, Kherson, Kirovohrad regions.

In the Mykolaiv region, 3970 enterprises which carried out agricultural activity were counted in the 2017 year; from them 85.4% are farms. Their general area of land-tenure for 2015–2017 was increased by 3%. In 2017, there was on the average about 107.5 hectares of agricultural lands and 105.7 hectares of plough-land per one economy, while in 2015 accordingly 92.4 and 90.9 hectares. Thus, the number of workers in farms grew a little. Indexes of amount and sizes of land-tenure of farms in the Mykolaiv region are one of the greatest throughout the south steppe region of Ukraine.

One of the main obstacles on a way to the steady development of farming is the insufficient amount of technical means. The analysis of agriculture machines of Mykolaiv region shows the improvement. For the last three years, production of most types of agricultural production volumes grow but the volumes of productions of sunflower diminished. Due to the imperfection of the structure of sowing areas, a difference is explained in the productivity of basic cultures between farms and economies of other categories, mainly on behalf of the last.

Although there is a row of obstacles, farms of Mykolaiv have all preconditions for development which depends on economic and political stability. Their strategic development must be oriented to the increase of production and upgrading products volumes at optimum expenses on its production, which will provide the high level of efficiency of their activity and competitiveness in internal markets. However, for their development, necessary is well-regulated public policy. Basic priority directions of development of farming in a region are a production of organic goods; moving to vegetable and fruit specialization; cooperation of farmers; re-erecting of modern purveying sale networks; special mode of taxation and preferential loans.